

NUTEISTŪJŲ LAISVĖS ATĖMIMU ASMENŲ SOCIALINIO DRAUDIMO YPATUMAI

Agnė Razgūnienė*

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4600
Elektroninis paštas agner@mruni.lt*

Pateikta 2008 m. kovo 27 d., pateikta spausdinti 2008 m. gegužės 26 d.

Santrauka. Straipsnyje analizuojami nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų valstybinio socialinio draudimo ypatumai (jo trūkumai, savanoriškas socialinių pensijų draudimas, savanoriškas socialinis draudimas ligos ir motinystės pašalpoms, savanoriškas nuteistųjų pensijų kaupimas (pensijų fonduose), nuteistųjų laisvės atėmimu nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas.

Siekiant išanalizuoti nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų socialinio draudimo ištakas, darbe nagrinėjami ir tarptautiniai teisės aktai, kaip antai Europos kalinimo taisyklės, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos socialinė chartija, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas ir kt.

Pagrindinės sąvokos: nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų socialinis draudimas, savanoriškas socialinių pensijų draudimas, savanoriškas socialinis draudimas ligos ir motinystės pašalpoms, savanoriškas nuteistųjų pensijų kaupimas (pensijų fonduose), nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas.

IVADAS

Socialinės saugos teisės užuomazgos Europoje atsirado dar XIX a. pabaigoje. Šios teisės doktrinos pradininkais laikomi anglas Lordas Williamas Beveridge ir vokiečis Otto fon Bismarkas. Jie pasiūlė dvi socialinės rizikos išlaidų padengimo technikas, kurios šiandien vadinamos socialinės apsaugos modeliais.

1881 m. Vokietijos premjeras Otto fon Bismarkas paskelbė valstybės išsipareigojimą taikyti nuostolių atlyginimą socialinės rizikos atvejais, kurie atsiranda industrinėje eroje [1, p. 6]. Po šio valstybės išsipareigojimo 1883 ir 1889 metais Vokietijoje išleista nemažai įstatymų, susijusių su sveikatos apsauga, neįgalumu, senatve ir kt. [2, p. 3].

Jau XX a. pr. t.y. 1942 m. anglas Lordas Williamas Beveridge kreipėsi į Britanijos vyriausybę su pranešimu (ataskaita), kuris šiandien ir pavadintas jo vardu „Beveridge planas: pagrindiniai principai“ [1, p. 6] ir pasiūlė derinti tris skirtingus modelius: socialinį draudimą, skirtą atitikti pagrindiniams poreikiams, socialinį aprūpinimą specialioms atvejams ir savanorišką draudimą, siekiant papildyti pagrindinius poreikius.

Socialinė apsauga paremta universalumo, vienybės

ir integracijos principais. Universalumo principas reiškia, kad jis apima visumą rizikų ir išlaidų, kurias turi asmuo „nuo lopšio iki kapo“ [1, p. 7], kaip ligos, motinystė, senatvė, neįgalumas, profesinė rizika ir pan. Vienybės principas suprantamas kaip socialinės apsaugos taikymas visiems asmenims vienodai. Integracijos principas socialinės apsaugos teisėje skirtas suderinti apsaugos politiką ir sujungti paramą bei draudimą tiems asmenims, kurie neturi socialinio draudimo.

Straipsnio tema aktuali jau vien dėl to, kad tai tarpdisciplininis tyrimas, kuriuo siekiama atskleisti ryšį tarp socialinės saugos ir baudmių vykdymo teisės nagrinėjant dviem aspektais – nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų valstybinio socialinio draudimo ypatumus. Straipsnio temos aktualumas pagrindžiamas ir tuo, kad nuteistųjų laisvės atėmimu socialinio draudimo tema mokslinės publikacijos lygmeniu nebuvo nagrinėta.

Mokslinio tyrimo tikslas – išnagrinėti nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų socialinio draudimo ypatumus, atskleidžiant jų socialinio draudimo, savanoriško socialinių pensijų draudimo, savanoriško socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms, savanoriško pensijų kaupimo (pensijų fonduose), nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo trūkumus.

Mokslinio tyrimo objektas – nuteistųjų laisvės atė-

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Darbo teisės ir socialinės saugos katedros doktorantė.

mimu asmenų socialinio draudimo reglamentavimas.

Metodai. Rašant straipsnį buvo naudojami analitinis, lyginamasis, mokslinės analizės, sisteminis metodai.

1. TEISĖS Į SOCIALINĘ APSAUGĄ REGLAMENTAVIMAS TARPTAUTINIULOSE DOKUMENTULOSE

Asmens teisę į socialinę apsaugą deklaruoja nemažai tarptautinių dokumentų, kaip antai Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, Europos socialinė chartija, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas, Europos kalinimo įs-taigų taisyklės ir kt.

Pagrindinės socialinės apsaugos teisės nuostatos įtvirtintos 1948 m. **Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje** [3], kurios 22 straipsnis teigia, kad „kiekvienas, kaip visuomenės narys, turi teisę į socialinę apsaugą ir teisę, kad valstybės pastangomis bei bendradarbiaujant tarptautiniu lygiu ir pagal kiekvienos valstybės struktūrą bei išteklius būtų įgyvendinamos jo orumui ir laisvam asmenybės vystymuisi būtinos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės.“

Pažymėtina, kad 1961 m. Europos tarybos priimtoje **Europos socialinėje chartijoje** socialinės saugos teisės išimtinai numatytos tik dirbantiesiems ir jų šeimoms [4] 1996 m. priimtuose pakeitimuose numatoma, kad dirbančiosios moterys nėštumo metu turi teisę į specialią apsaugą (8 str.), taip pat visi darbuotojai ir jų išlaikytiniai turi teisę į socialinę apsaugą (12 str.), bei kiekvienas asmuo, neturintis pakankamai išteklių, turi teisę į socialinę paramą ir medicinos pagalbą (13 str.).

Nuo 2000 m. į **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją** [5] buvo įtrauktos ir socialinės teisės. Minėtos chartijos 33 str. 1 d. teigia, kad šeima turi teisę į teisinę, ekonominę ir socialinę apsaugą. 34 str. numato, jog Europos Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę į socialinio draudimo pašalpas ir socialines paslaugas gimdymo, ligos, nelaimingų atsitikimų darbe, negalėjimo apsistarnauti ir senatvės atvejais bei praradus darbą, teikiamas pagal Bendrijos ir nacionalinių įstatymų nustatytas taisykles bei nusistovėjusią tvarką. Be to, ši chartija kiekvienam asmeniui, gyvenančiam ar teisėtai migruojančiam Europos Sąjungos viduje, suteikia teisę į socialinio draudimo pašalpas ir socialines privilegijas, teikiamas pagal Bendrijos ir nacionalinius įstatymus bei nusistovėjusią tvarką. Kaip ir Europos socialinė chartija, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija deklaruoja kiekvienam asmeniui teisę į prevencinę sveikatos apsaugą ir gydymą pagal nacionalinių įstatymų ir nusistovėjusios praktikos reikalavimus.

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas [6, 9 str.] kaip ir kiti tarptautiniai dokumentai šio pakto šalims (valstybėms) pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į socialinę apsaugą, įskaitant socialinį draudimą.

Vienas iš tarptautinių dokumentų t.y. Europos Tarybos 1987 m. priimtos **Europos kalinimo taisyklės** [7, p. 26.17] numato, kad dirbantys nuteistieji pagal galimybes turi būti įtraukti į nacionalinį socialinės apsaugos režimą.

Taigi, apibendrintai galima daryti išvadą, kad tarptautiniai dokumentai deklaruoja asmens teisę į socialinę apsaugą, taip pat ir atskiros socialinės grupės-nuteistųjų.

2. NUTEISTŪJŪ LAISVĖS ATĖMIMU ASMENŪ SOCIALINĖS APSAUGOS REGLAMENTAVIMAS LIETUVOJE

2.1. Bendrosios nuostatos

Pagrindinis šalies dokumentas – Lietuvos Respublikos Konstitucija [8, p. 48] skelbia, kad kiekvienas žmogus turi teisę į socialinę apsaugą nedarbo atveju.

Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo [9] 3 straipsnis numato šias socialinio draudimo rūšis, tai :

1) **pensijų socialinis draudimas**, kuriuo draudžiama pagrindinei ar pagrindinei ir papildomai pensijos dalims, numatytais Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme;

2) **ligos ir motinystės socialinis draudimas**, kai draudžiama ligos ir motinystės, tėvystės bei motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos išmokoms, numatytais Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme;

3) **nedarbo socialinis draudimas**, kai draudžiama išmokoms, numatytais Nedarbo socialinio draudimo įstatyme;

4) **nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas**, kai draudžiama išmokoms, numatytais Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatyme;

5) **sveikatos draudimas**, kai draudėjas nuo darbo užmokesčio draudžia sveikatos priežiūros paslaugoms ir kompensacijoms, numatytais Sveikatos draudimo įstatyme.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad skirtingomis socialinio draudimo rūšimis yra draudžiama nuo skirtingų socialinių rizikų.

Nuteistųjų įtraukimo į valstybinę socialinės apsaugos sistemą mastą reglamentuoja Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau – LR BVK) [10], kurio 129 str. 1 dalis numato, kad „laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji valstybiniu socialiniu draudimu nedraudžiami, išskyrus Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytą nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinį draudimą“. Pažymėtina, kad LR BVK ir kiti teisės aktai reglamentuoja tik tų nuteistųjų valstybinio socialinio draudimo ypatumus, kurie yra nuteisti laisvės atėmimo bausme. Apie asmenų, kurie nuteisti kitomis bausmėmis, valstybinio socialinio draudimo ypatumų LR BVK nereglamentuoja. Be to, ir Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas taip pat reglamentuoja tik nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų valstybinio socialinio draudimo ypatumus. (4 straipsnio 5 dalimi numatyta, kad nuteistieji laisvės atėmimu asmenys, gaunantys darbo užmokestį – jų darbo laiku, privalomai draudžiami tik nelaimingų atsitikimų draudimu).

kimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu.) Taigi, darytina išvada, kad tiems nuteistiesiems, kuriems teismo paskirta kita, negu laisvės atėmimo bausmė pvz. areštas ar viešieji darbai, taikomos bendrosios valstybinio socialinio draudimo nuostatos.

Išanalizavus LR BVK ir valstybinio socialinio draudimo įstatymą, kyla klausimas, ar teisinga valstybės politika dirbančių nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų (toliau – nuteistųjų) atžvilgiu t.y. ar teisinga nuteistuosius drausti tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, nedraudžiant nuo kitų socialinių rizikų? Taigi ar galima būtų nuteistuosius drausti bent jau pensijų socialiniu draudimu? Šis klausimas gali būti nagrinėjamas ir sprendžiamas dviem aspektais: pirmiausia reikėtų kompetentingoms institucijoms išsiaiškinti, ar dirbančių nuteistųjų laisvės atėmimu asmenų darbdaviai t.y. draudėjai sutiktų samdyti nuteistuosius ir mokėti už juos daug didesnes (2007 m. – 23,7 proc. dydžio) įmokas pensijų socialiniam draudimui (dirbantieji mokėtų – 2,5 proc.), mokant įmokas nuo uždarbio, ne mažesnio kaip minimali mėnesinė alga, nes kitos galimybės įskačiuoti dirbtus laikotarpius į valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, deja, nėra. Ir antra, galima būtų svarstyti galimybę, kad šios pensijų socialinio draudimo įmokos už dirbančius nuteistuosius būtų mokamos iš valstybės biudžeto. Tačiau buvimas įkalinimo įstaigose – tai bausmė už nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, todėl abejotina, ar būtų socialiai teisinga priskirti nuteistus asmenis prie asmenų grupių, kurie draudžiami valstybės biudžeto lėšomis. Juolab, kad nuo 2006 m. sausio 1 d. iš valstybės biudžeto lėšų pradėtos skirti šalpos pensijos senatvės pensijos amžių sukakusiems asmenims, neturintiems teisės gauti didesnių arba tokio paties dydžio pensijų ir (ar) pensijų išmokų. Asmenims, pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 ir daugiau procentų darbingumo (I ir II grupės invalidams), po 24 metų sukakties, šios pensijos pradėtos skirti nuo 2005 m. liepos 1 d. Šalpos pensijos šiems asmenims skiriamos tik tuomet, jeigu jie nedirba ir neturi draudžiamųjų ar darbinių pajamų. Todėl kyla klausimas, ar tikslingai bus panaudotos valstybės biudžeto lėšos, mokant už dirbančius nuteistuosius įmokas iš valstybės biudžeto, jeigu jie neįgys reikalingo valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo (jiems bet koku atveju būtų mokamos šalpos pensijos išėjus į laisvę).

Vis dėl to autorės nuomone, vienas iš pagrindinių Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistemos trūkumų yra tai, kad nuteistieji jau yra nubausti laisvės atėmimo bausme už padarytą nusikalstamą veiką, todėl nuteistųjų, kurie dirba atlikdami bausmę neįtraukimas į bendrąją socialinės apsaugos sistemą t.y. dirbantiems nuteistiesiems neįskaitant jų darbo laiko įkalinimo įstaigoje į valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą bei nedraudžiant kitomis socialinio draudimo rūšimis nuo kitų socialinių rizikų yra jų „nubaudimas“ už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą. Be to, nuteistųjų draudimas tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu bei suteikimas galimybės patiems draustis savanoriškuoju pensijų sociali-

niu draudimu bei ligos ir motinystės pašalpoms yra diskriminacinio pobūdžio. Autorės nuomone, kiekvienas dirbantysis, nesvarbu kur dirba – laisvėje ar atlikdamas laisvės atėmimo bausmę, turi teisę į vienodas socialines garantijas. Dirbančių nuteistųjų draudimas tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu ir suteikimas teisės draustis savanoriškuoju socialinių pensijų draudimu bei ligos ir motinystės pašalpoms gauti, jų neskatina dirbti, t.y. gyvenimo tikslų siekti teisėtais būdais ir priemonėmis. Be to, Europos Tarybos 1987 m. priimtos **Europos kalini- mo taisyklės** [7, p. 26.17] taip pat numato, kad dirbantys nuteistieji pagal galimybes turi būti įtraukti į nacionalinį socialinės apsaugos režimą.

Kadangi kompetentingos valstybinės institucijos nepateikia informacijos, kiek ir koku mastu bei kokiais savanoriškais socialinio draudimo būdais draudžiasi nuteistieji, todėl straipsnyje analizuojamas tik teisinis jų reglamentavimas.

LR BVK 135 str. 1 d. numato, kad laisvės atėmimo bausmę atliekančių nuteistųjų pensijos, pašalpos ir visos kitos pajamos įskaitomos į jų asmenines sąskaitas, išskyrus Lietuvos Respublikos pensijų įstatymuose numatytus atvejus, kai paskirtų pensijų mokėjimas nuteistiesiems turi būti nutrauktas. Be to, senatvės pensijos amžiaus sulaukę nuteistieji, kurie laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu neteko darbingumo, turi teisę į pensiją Lietuvos Respublikos pensijų įstatymų nustatyta tvarka ir atvejais.

Lietuva taip pat nuteistiesiems suteikia nemokamas sveikatos priežiūros paslaugas t.y. asmenis sveikatos priežiūra pataisos įstaigose bei areštinėse organizuojama ir atliekama pagal Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos įstatymus. Pataisos įstaigose ir areštinėse steigiamos asmens sveikatos priežiūros įstaigos arba tarnybos, kurių struktūra, etatų skaičių ir veiklos tvarką nustato Sveikatos apsaugos ir Teisingumo ministerijos. Specialiai laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems, kurie serga infekcinėmis ligomis, gydyti ir laikyti steigiamos laisvės atėmimo vietų gydymo įstaigos. Pažymėtina, kad laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji jų pageidavimu gali būti gydomi ir nuo priklausomybės ligų.

Apibendrintai galima daryti išvadas, kad teisę į socialinę apsaugą Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir ją papildantys kiti teisės aktai. Dirbantys nuteistieji pagal LR BVK yra draudžiami tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, tačiau nuteistieji turi galimybę patys draustis savanorišku pensijų socialiniu draudimu, savanorišku socialiniu draudimu ligos ir motinystės pašalpoms ar sudaryti pensijų sutartis su pensijų fondais. Dirbančių nuteistųjų neįtraukimas į nacionalinę socialinės apsaugos sistemą yra diskriminacinio pobūdžio.

2.2. Savanoriškas pensijų socialinis draudimas

LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 str. 6 dalis numato, kad Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybės narės nuolatiniai gyventojai, ne jaunesni kaip 16 metų, t.y. ir nuteistieji, gali savanoriškai draustis

pensijų socialiniu draudimu pagrindinei ar pagrindinei ir papildomai pensijos dalims bei ligos ir motinystės socialiniu draudimu ligos ir motinystės pašalpoms tuo laiku, kai jie nėra privalomai draudžiami šių rūšių socialiniu draudimu, arba įstatymų nustatyta tvarka privalomai draudžiami (draudžiasi) pensijų socialiniu draudimu tik pagrindinei pensijos daliai. T. y. nuteistieji, atlikdami bausmę ir dirbdami įkalinimo įstaigoje, gautą darbo užmokesčio dalį gali skirti savanoriškam pensijų socialiniam draudimui pagrindinei ir papildomai pensijos daliai. Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas [11, p. 2] taip pat numato, kad asmenys, kurie nėra apdrausti valstybinio socialiniu pensijų draudimu, turi teisę savanoriškai draustis valstybinio socialiniu pensijų draudimu valstybinio socialinio draudimo fondo administravimo įstaigose, vykdančiose šį draudimą Vyriausybės nustatyta tvarka.

Taigi nuteistasis, norėdamas apsidrausti savanoriškuoju pensijų socialiniu draudimu turi kreiptis į Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritorinį skyrių (toliau – VSDFV), su kuriuo yra sudaroma draudimo sutartis ne trumpesniam kaip 12 mėnesių laikotarpiui,¹ o suėjus terminui ir nepareiškus noro ją nutraukti, ji tampa neterminuota. Pasirašiusiam šią sutartį asmeniui t.y. ir nuteistajam yra numatyta galimybė nutraukti sutartį prieš vieną mėnesį informuojant VSDFV. Tais atvejais, kai sutartį pasirašęs nuteistasis eilinio ketvirčio įmokos nesumoka per 3 mėnesius nuo einamojo ketvirčio pabaigos, VSDFV turi teisę nutraukti sutartį.[12, p. 9] Sutartis taip pat nutraukiama, kai pvz. nuteistasis išėina iš įkalinimo įstaigos ir pradeda dirbti pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu arba pradeda vykdyti veiklą kaip savarankiškai dirbantis asmuo.

Nuteistasis, kuris pasirašė savanorišką pensijų draudimo sutartį, jos nustatyta tvarka privalo mokėti įmokas VSDFV teritoriniam skyriui. Įmokos yra apskaičiuojamos pagal Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu patvirtintus tarifus. [12, p. 7]² Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nuteistasis pats turi apskaičiuoti ir draudimo sutartyje numatyta tvarka sumokėti einamojo ketvirčio įmokas į Fondo valdybos teritorinio skyriaus valstybinio socialinio draudimo lešų surenkamąją sąskaitą iki paskutinio ketvirčio mėnesio 15 dienos. Tačiau kyla klausimas, kaip įmanoma sudaryti nuteistajam sutartį ir sumokėti įmokas, kai jis bausmę atlieka įkalinimo įstaigoje.? Remiantis LR BVK 104 str. galima teigti, kad nuteistiesiems, laikomiems pataisos įstaigose lengvosios ir paprastosios grupių laikymo sąlygomis ir atlikusiems ne mažiau kaip pusę, gali būti leista vieną kartą per tris mėnesius trims paroms parvykti į

¹Draudimo sutartis gali būti sudaryta trumpesniam kaip 12 mėnesių laikotarpiui, jeigu asmeniui iki teisės gauti senatvės ar netekto darbingumo (iki 2005 m. liepos 1 d. - invalidumo) pensiją įgijimo dienos liko mažiau kaip 12 mėnesių.

²Mėnesio draudimo įmokos papildomai pensijos daliai gauti apskaičiuojamos nuo ne mažesnės kaip Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtinta minimali mėnesinė alga sumos, taikomos apskaičiuojant asmens draudžiamųjų pajamų koeficientą.

namus, kurios metu nuteistasis gali pats asmeniškai kreiptis į VSDFV ir sudaryti sutartį. Kiti nuteistieji, autorės nuomone, galėtų kreiptis į VSDFV tik per atstovą, kuris jo vardu galėtų sudaryti minėtą sutartį. [10, p. 108] LR BVK 98 str. suteikia nuteistiesiems galimybę gauti ir siųsti perlaidas, kas leidžia nuteistiesiems vykdyti su VSDFV sudarytą sutartį-t.y. kiekvieną ketvirtį pervesti atitinkamą pinigų sumą į jų sąskaitą.

Taigi apibendrintai galima teigti, kad nuteistasis, kaip ir kiti asmenys, turi teisę drausis savanoriškuoju pensijų socialiniu draudimu sudarydamas sutartį su atitinkamu VSDFV teritoriniu skyriumi. LR BVK suteigia galimybę ne tik sudaryti, bet ir toliau vykdyti sutartį, t.y. nuteistasis sutartį gali sudaryti pats, jei turi teisę į trumpalaikes išvykas į namus arba ją gali sudaryti per atstovą, o įmokas mokėti kaip pinigines perlaidas pagal LR BVK 98 str.

2.3. Savanoriškasis socialinis draudimas ligos ir motinystės pašalpoms

Savanoriškasis socialinis draudimas ligos ir motinystės pašalpoms – galimybė asmenims, nedraudžiamiesiems privalomai valstybinio socialiniu draudimu, mokėti įmokas ir susirgus ar pagimdžius kūdikį gauti tam tikrą pinigų sumą. Šiuo draudimu gali draustis Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybės narės nuolatiniai gyventojai, ne jaunesni kaip 16 metų, t.y. ir nuteistieji, kurie nėra privalomai draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu, būdami ne senatvės pensijos amžiaus bei nepripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais (invalidais) nepriklausomai nuo to, ar jiems paskirta pensija. Tuo tarpu Prancūzijoje visi nuteistieji nuo 1994 metų yra draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu. Prancūzijos socialinės apsaugos kodekso L 381-30 [13] straipsnis numato, kad nuteistieji būtinai draudžiami ligos ir motinystės socialiniu draudimu nuo jų įkalinimo dienos taikant bendrąsias taisykles. Taigi darytina išvada, kad Prancūzijoje kalinčių nuteistųjų teisės yra geresnės negu Lietuvoje.

Savanoriškąjį socialinį draudimą ligos ir motinystės pašalpoms reglamentuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms taisyklių patvirtinimo“ [14] Taigi nuteistasis ar nuteistoji, norintys sudaryti sutartį ligos ar motinystės pašalpai gauti, turi kreiptis į VSDFV prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritorinį skyrių pagal apdraustojo nuolatinę gyvenamąją vietą, kuri pasirašoma vieniems kalendoriniams metams. Sekantiems kalendoriniams metams sutartis gali būti pratęsta tuo atveju, jei apsidraudęs asmuo to pageidauja arba apsidraudęs asmuo, likus vienam mėnesiui iki sutarties galiojimo pabaigos, nepareiškia noro jos nutraukti. Sutartis ligos ir motinystės pašalpoms gauti gali būti nutraukta tiek nuteistojo, tiek ir VSDFV teritorinio skyriaus iniciatyva.

Sutartis VSDFV teritorinio skyriaus direktoriaus sprendimu nutraukiama tais atvejais“[14, p. 17, 18, 20], jei:

- apsidraudęs pašalpoms asmuo nesumoka įmokų

- už du ketvirčius;
- pasikeitė draudimo sąlygos ir apsidraudęs asmuo nesutinka su naujomis sąlygomis;
- asmuo tampa vienu iš asmenų, išvardytų Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 str. 1 ir 2 dalyje, ir neatnaujina savanoriškojo draudimo sutarties per 12 mėnesių nuo jos sustabdymo;
- apsidraudusiam asmeniui sukanka senatvės pensijos amžius;
- apsidraudęs asmuo pripažįstamas nedarbingu ar iš dalies darbingu.

Pašalpos yra skiriamos ir mokamos Fondo valdybos teritorinių skyrių pagal nedarbingumo ar nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimus, kuriuos išduoda asmens sveikatos priežiūros įstaigos, pateikus savanoriškojo draudimo ligos ir motinystės pašalpos gauti sutartis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ligos ir motinystės pašalpos apsidraudusiems nuteistiesiems mokamos ne iš karto pasirašius sutartį, o esant tik tam tikroms sąlygoms t.y. a) kai laikinasis nedarbingumas prasidėjo praėjus ne mažiau kaip 6 mėnesiams po sutarties įsigaliojimo; b) už šį 6 mėnesių laikotarpį sumokėtos draudimo įmokos c) kreipiamasi per 6 mėnesius nuo ligos pabaigos ar motinystės atostogų pabaigos.

Pažymėtina, kad ligos pašalpa apdraustajam mokama tuo atveju, kai jis susserga arba patiria traumą, o motinystės pašalpa mokama tik tuomet, kai apsidraudusiai moteriai suteikiamos nėštumo ir gimdymo atostogos.

Nuteistasis ar nuteistoji, sudarydami sutartį ligos ir motinystės pašalpos gauti, patys turi teisę pasirinkti kalendorinių metų įmokų dydį, tačiau ji negali būti mažesnė kaip 10 Lt per mėnesį ir didesnė kaip 200 Lt per mėnesį. Įmokos į VSDFV mokamos ne rečiau kaip kartą per ketvirtį. Be to už ligos mėnesius įmokos gali būti arba mokamos, arba nemokamos. Tuo atveju, jei apsidraudęs asmuo per savo ligos mėnesius įmokų nemokėjo, ligos kalendoriniai mėnesiai neįskaitomi į draudimo pašalpos laiką [14, p. 8].

Pažymėtina, kad pašalpų mokėjimo trukmė yra siejama su įmokų mokėjimo trukme. (lentelė Nr. 1). Tas nuteistasis, kuris ilgiau mokėjo įmokas, turi teisę gauti pašalpą ilgesnį laikotarpį. Pagal lentelę Nr. 1, minimaliai įmokas būtina mokėti 6 mėnesius. Pašalpa yra mokama už kalendorines dienas, nurodytas nedarbingumo pažymėjime, tačiau ne ilgiau, negu priklauso pagal draudimo įmokų mokėjimo laiką.

Be to, kiekvieną kartą skiriant pašalpą per draudimo

laikotarpį apmokėtų dienų skaičius yra sumuojamas.

Kaip jau buvo minėta, išmokamos pašalpos dydis priklauso nuo įmokėtų įmokų dydžio. Įmokų dydį gali pasirinkti pats asmuo, sudarydamas sutartį ligos, motinystės pašalpos gauti. Taigi, pagal lentelę Nr. 2, jei nuteistasis sumoka 10 litų, tai už ligos dieną jis gaus 8,6 lito.

Lentelė Nr. 2. Ligos ir motinystės pašalpos dydis (litais) [14, priedas Nr.2]

Įmoka	Pašalpa už ligos dieną
10	8,6
20	17,1
30	25,7
40	34,3
50	42,9
60	51,4
70	60,0
80	68,6
90	77,1
100	85,7
110	94,3
120	102,9
130	111,4
140	120,0
150	128,6
160	137,1
170	145,7
180	154,3
190	162,9
200	171,4

Taigi galima daryti išvadą, kad nuteistieji turi teisę ir galimybę draustis savanoriškuoju draudimu ligos ir motinystės pašalpos gauti, o išmokos dydis priklausys nuo to, kokio dydžio buvo mokama įmoka.

Lentelė Nr. 1. Ligos ir motinystės pašalpos ir įmokų mokėjimo trukmė [14, priedas Nr.1]

Įmokų mokėjimo trukmė (mėnesiais)	6	9	12	15	18	21	24	27	30	33	36	39	42	45	48
Ilgiausia pašalpos mokėjimo trukmė (dienomis)	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	75	80

2.4. Savanoriškas nuteistųjų pensijų kaupimas (pensijų fonduose)

Savanoriškas nuteistųjų pensijų kaupimas – galimybė sulaukus pensinio amžiaus gauti didesnę pensiją ne tik iš valstybės t.y. iš valstybinio socialinio draudimo, bet ir iš privačių pensinių fondų. Tačiau savanoriškas pensijų kaupimas yra skirtas vidutinį ir didesnį pajamų šaltinį turintiems vidutinio amžiaus asmenims.

Nuteistieji, turintys papildomų pajamų, gali sudaryti pensijų kaupimo sutartis pensijų fonduose, kurių veiklą, pensijų fondų dalyvių teises ir pareigas ir kt. reglamentuoja Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas [15].

Pažymėtina, kad norint apsidrausti savanorišku socialinio draudimu, sutartį reikia sudaryti su VSDFV atitinkamu teritoriniu skyriumi, tuo tarpu savanorišką pensijų kaupimą nuteistieji sudaro su tuo fondu, kurio sutarties, investavimo ir kitos sąlygos yra priimtinausias t.y. palikta visiška laisvė pasirinkti pensijų fondą.³ Sutartis su pasirinktu fondu turi būti rašytinė, kurioje pensijų fondų dalyviams numatoma teisė nutraukti tokią sutartį. Pensijų fondas su asmeniu, pasirašiusiu sutartį ir mokančiu įmokas, gali nutraukti sutartį tik papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo numatytais atvejais, o pensijų fondo dalyvis t.y. nuteistas gali ją vienašališkai nutraukti pasirinkdamas vieną iš dviejų variantų, t.y. pereiti į kitą fondą arba nutraukti nepereinant. Sutartis nutraukiama taip pat ir tuo atveju, jei nuteistas miršta, ar naikinamas pensijų fondas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pensinio draudimo įmoka nėra priklausoma nuo jokių šalies rodiklių, t.y. nei nuo minimalios mėnesinės algos, nei nuo vidutinio darbo užmokesčio. Asmuo pensinio draudimo įmokos dydį bei mokėjimo dažnumą pasirenka pats. Remiantis Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 30 straipsnio 1 dalimi, valdymo įmonė privalo kiekvienam dalyviui atidaryti pensijų sąskaitą. Nuteistas, pasirašęs pensijų kaupimo sutartį ir mokantis įmokas turi teisę į pensijų turtą t.y. pagal Papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymo 31 str., pensijų turtas yra dalyvių bendroji dalinė nuosavybė. Tai reiškia, kad pensijų fondo dalyvio dalis tiesiogiai priklauso nuo jo asmeninėje pensijų sąskaitoje įrašytų apskaitos vienetų skaičių. Apdraustajam sulaukus pensinio amžiaus, išmokos gali būti mokamos trejopai: iš karto visa suma, periodiškai arba nuperkant anuitetą draudimo įmoneje, vykdančioje gyvybės draudimą.

Apibendrintai galima teigti, kad nuteistieji, turintys pajamų, gali sudaryti pensijų kaupimo sutartis su jiems palankias sąlygas siūlančiais pensijų fondais, mokėti pasirinkto dydžio įmokas ir sulaukus pensinio amžiaus gauti išmokas.

³Lietuvoje galima sudaryti pensijų kaupimo sutartis pvz. su UAB „Finasta“.

2.5. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinis draudimas

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinį draudimą reglamentuoja nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas [16]

LR BVK 129 str. numato, kad laisvės atėmimo bausmę atliekantys nuteistieji valstybinio socialiniu draudimu nedraudžiami, išskyrus Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytą nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinį draudimą.

Nelaimingų atsitikimų darbe socialinis draudimas kompensuoja dėl draudiminių įvykių (nelaimingų atsitikimų darbe, pakeliui į darbą ar iš darbo ar profesinių ligų) negautas pajamas šios rūšies draudimu apdraustiems asmenims, o jų mirties dėl draudiminių įvykių atvejais – jų šeimos nariams. Taigi tie nuteistieji, kurie atlikdami laisvės atėmimo bausmę ir dirbdami susirgo profesine liga⁴, ar jiems įvyko nelaimingas atsitikimas⁵, turi teisę į išmokas pagal nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą (toliau – NADPLSDĮ). Dirbančių nuteistųjų draudėjais minėto įstatymo prasme yra bausmių vykdymo institucijos ar įstaigos. Norint gauti išmoką įvykiu nelaimingam atsitikimui darbe ar susirgus profesine liga, nelaimingas atsitikimas ar susirgimas profesine liga turėjo būti įvykęs esant tam tikroms NADPLSDĮ numatytais sąlygoms t.y.:

1) dirbant draudėjo nustatytu darbo laiku, o jeigu darbuotojui darbo laikas draudėjo nėra nustatytas, tai draudėjo nustatytu darbo laiku, taip pat atskiru draudėjo nurodymu paskirtu dirbti laiku bei dirbant tarnybinių komandiruočių laiku;

2) dirbant darbo sutartyje sulygta darbą (įskaitant ir darbo vietos parengimą bei sutvarkymą), taip pat atliekant kitus draudėjo pavestus su jo vykdoma veikla susijusius darbus draudėjo naudai arba atliekant viešojo administravimo funkcijas;

3) dirbant darbą, už kurį mokamas darbo užmokestis, nuo kurio mokamos arba turi būti mokamos nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo įmokos.[16, p. 6 str. 2 d.]

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad draudiminiu įvykiu bus pripažįstamas ir įvykis, atsitikęs papildomų specialiųjų pertraukų ar pertraukų pailsėti ir pavalgyti metu, kai

⁴Profesinė liga – ūmus ar lėtinis darbuotojo sveikatos sutrikimas, kurį sukėlė vienas ar daugiau kenksmingų ir (ar) pavojingų darbo aplinkos veiksnių, nustatyta tvarka pripažintas profesine liga.

⁵Nelaimingas atsitikimas darbe – įvykis darbe, įskaitant eismo įvykį darbo laiku, nustatyta tvarka iširtas ir pripažintas nelaimingu atsitikimu darbe, kurio padarinys – darbuotojo trauma (lengva, sunki, mirtina). Įvykis darbe, kai darbuotojas mirė dėl ligos, nesusijusios su darbu, nepriskiriamas prie nelaimingo atsitikimo darbe. Nelaimingas atsitikimas pakeliui į darbą ar iš darbo – įvykis, įskaitant eismo įvykį darbuotojui vykstant į darbą ar iš darbo, įvykęs darbuotojo darbo dienomis kelyje tarp darbovietės ir:

¹⁾ gyvenamosios vietos;

²⁾ ne darbovietėje esančios vietos, kurioje darbuotojui išmokamas darbo užmokestis;

³⁾ vietos ne darbovietės teritorijoje, kurioje darbuotojas gali būti pertraukos pailsėti ir pavalgyti metu.

darbuotojas yra darbo vietoje, įmonės patalpose ar jos teritorijoje; vykstant pakeliui į darbą ar iš darbo, ir kitais atvejais. NADPLSDĮ įvardina nedraudiminius įvykius, kuomet nors ir įvyksta nelaimingas atsitikimas darbe, tačiau išmokos nuteistajam darbuotojui neišmokamos. Taigi darbuotojas negaus išmokų, jeigu jis nelaimingo atsitikimo darbe metu buvo neblaivus ar apsvaigęs nuo narkotinių, toksinių ar psichotropinių medžiagų ir tai nebuvo susiję su jam draudėjo pavesto darbo technologijos ypatybėmis, taip pat jei nukentėjo dėl savo veikos, kurioje ikiteisminio tyrimo institucija arba teismas nustatė nusikalstamos veikos požymius arba kad ši veika yra susijusi su administraciniu teisės pažeidimu, išskyrus darbo saugos ar darbo higienos norminių teisės aktų pažeidimus, kai apdraustasis sąmoningai (tyčia) siekė, kad įvyktų nelaimingas atsitikimas. Pagal NADPLSDĮ 7 str. išmokų negaus nuteistasis ir tuo atveju, jei jis sirgo liga, kuri nėra susijusi su darbu arba be darbdavio žinios apdraustasis dirbo sau ar prieš apdraustąjį buvo panaudotas smurtas, jeigu smurto aplinkybės ir motyvai nesusiję su darbu, išskyrus atvejus, kai nelaimingas atsitikimas įvyksta pakeliui į darbą ar iš darbo.

Taigi nuteistieji apdraudžiami nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, o jiems įvykus valstybė moka išmokas, jei nelaimingas atsitikimas pripažįstamas draudiminiu įvykiu.

IŠVADOS

1. Lietuvoje asmenų (taip pat ir nuteistųjų) teisę į socialinę apsaugą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, LR BVK bei ją papildantys kiti teisės aktai. Dirbantys nuteistieji yra draudžiami tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu, tačiau jie turi galimybę patys draustis savanoriškuoju pensijų socialiniu draudimu, savanorišku socialiniu draudimu ligos ir motinystės pašalpoms ar sudaryti pensijų sutartis su pensijų fondais (pensijų kaupimo sutartis).

2. Autorės nuomone, nuteistieji jau yra nubausti laisvės atėmimo bausme už padarytą nusikalstamą veiką todėl jų neįtraukimas į bendrąją socialinės apsaugos sistemą t.y. dirbantiems nuteistiesiems neįskaitant jų darbo laiko į valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą bei nedraudžiant kitomis socialinio draudimo rūšimis yra jų „nubaudimas“ už tą pačią nusikalstamą veiką antrą kartą.

3. Nuteistųjų draudimas tik nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu bei suteikimas galimybės patiems draustis savanoriškuoju pensijų socialiniu draudimu bei ligos ir motinystės pašalpoms yra diskriminacinio pobūdžio ir neskatina jų dirbti laisvės atėmimo įstaigoje ir taip išmokti siekti gyvenimo tikslų teisėtais būdais ir priemonėmis.

4. LR BVK ir kiti teisės aktai reglamentuoja tik tų nuteistųjų socialinio draudimo ypatumus, kurie yra nuteisti laisvės atėmimo bausme. Apie asmenų, kurie nuteisti kitomis bausmėmis, LR BVK valstybinio socialinio draudimo ypatumų nereglamentuoja. Taigi, darytina išvada, kad tiems

nuteistiesiems, kuriems teismo paskirta kita, negu laisvės atėmimo bausmė pvz. areštas ar viešieji darbai, taikomos bendrosios valstybinio socialinio draudimo nuostatos.

5. Nuteistųjų darbo laikotarpis įkalinimo įstaigoje įskaitomas tik 2 atvejais t.y. kai dirbantys nuteistieji yra draudžiami nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniu draudimu ir kai nuteistieji patys draudžiasi savanorišku valstybinio socialiniu draudimu.

6. Nuteistasis, kaip ir kiti asmenys, turi teisę draustis savanoriškuoju pensijų socialiniu draudimu sudarydamas sutartį su atitinkamu VSDFV teritoriniu skyriumi. LR BVK suteikia galimybę ne tik sudaryti, bet ir toliau vykdyti sutartį, t.y. nuteistasis sudaręs sutartį asmeniškai ar per atstovą, įmokas gali mokėti siųsdamas pinigines perlaidas.

7. Turintys pajamų nuteistieji gali sudaryti pensijų kaupimo sutartį su pasirinktu pensijų fondu ir sulaukus pensinio amžiaus gauti išmokas.

8. Nuteistieji turi teisę ir galimybę draustis savanoriškuoju draudimu ligos ir motinystės pašalpoms gauti. Išmokų dydis priklauso nuo įmokėtų įmokų dydžio.

LITERATŪRA

1. Maryse Badel „Droit de la securite sociale, 2006, Paris.
2. Patrick Morvan. Droit de la protection sociale, 2005, Paris.
3. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. Valstybės Žinios. 2006, Nr. 68-2497.
4. Europos Socialinė chartija. Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.
5. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija/ [Http://www.manoteises.lt/downloads/es_docs/chartija.doc](http://www.manoteises.lt/downloads/es_docs/chartija.doc) . Žiūrėta. 2008 m. vasario 1 d.
6. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas/http://www.manoteises.lt/downloads/jt_docs/jt_doc5.doc; Žiūrėta 2008m. vasario 4 d.
7. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955547&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> Žiūrėta 2008 m. balandžio 14 d.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
9. LR valstybinio socialinio draudimo įstatymas. Valstybės Žinios. 2004, Nr. 171-6295.
10. LR Bausmių vykdymo kodeksas. Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3084.
11. LR valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas. Valstybės Žinios. 2005, Nr. 71-2555.
12. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio pensijų draudimo taisyklių patvirtinimo“. Valstybės Žinios. 2000, Nr. 26-696.
13. Code de la securite sociale, Philippe Coursier, 2006, Lexis Nexis Litec, Paris.
14. LR Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo ligos ir motinystės pašalpoms taisyklių patvirtinimo“. Valstybės Žinios. 1997, Nr. 98-2497.

15. LR papildomo savanoriško pensijų kaupimo įstatymas. Valstybės Žinios. 2003, Nr. 75-3473.
16. LR nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5114.

SPECIFIC FEATURES OF SOCIAL INSURANCES OF THE SENTENCED PERSONS

Agnė Razgūnienė*

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

International documents, such as the Universal Human Rights Declaration, European Union Main Rights Charter, European Social Charter, International Economic, Social and Cultural Rights Pact, and the European Imprisoning Institutions Regulations predicate human, including convicted, right to social security.

Personal (including convicted) right to social security in Lithuania is regulated by the Constitution of the Republic of Lithuania, the Penitentiary Code of the Republic of Lithuania and other supplementing legal acts. The employed convicted are insured only by Accidental at Work and Professional Illnesses Insurance, however, they have a possibility to insure by Voluntary Pension Social Insurance, Voluntary Social Insurance for illness and maternity allowances, to enter into a Pension Agreement (Accumulating Pension Agreements).

To the author's mind, the sentenced persons are already punished with custodial penalty for committing a crime. That's why the exclusion of such persons from common social security means that the sentenced persons aren't insured by state social pension insurance while they are working in the custodial institution. So for those working periods the state social insurance pension will not be awarded. It means that the sentenced persons are punished twice for the same crime.

Convicted insurance only for accidents at work and professional diseases and possibility to insure voluntary sickness and maternity social insurance is discriminating. This situation does not stimulate the sentenced people to work, to set legal aims and implement them in legal ways.

Convicted employment time in imprisoning institutions is not accounted for in the state social insurance total work record except in two cases: when an employed convicted is insured by Accidents at Work and Professional Illnesses Social Insurance and when the convicted are insured by Voluntary State Social Insurance.

Convicted people, as well as other persons have a right to insure by Voluntary Pension Social Insurance by

entering into agreement with the State Social Insurance Fund Board under the Ministry of Social Security and Labour territorial department. The Penitentiary Code of the Republic of Lithuania provides an opportunity not only to enter but also to further execute the agreement, i.e. the convicted signed an agreement personally or by proxy may pay the instalment by sending monetary remittance. Those who have income may sign a Pension Agreement with the chosen pension fund and receive income at a certain age.

The convicted have the right and possibility to insure by Voluntary Insurance of Illness and Maternity. The amount of payment depends on the amount of the instalments paid.

The state insures the employed convicted only by Accidents at Work and Professional Illnesses Social Insurance and pay the payments in the event of insurance case.

Keywords: social security of convicted persons, voluntary social pension insurance, voluntary sickness and maternity social security insurance, voluntary pension funds for the convicted persons.

*Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Labour Law and Social Security, doctoral student.